

Ольга БЛОБРОВЕЦЬ

ІСТОРІЯ ПОЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ВОЛОДАРСЬКО-ВОЛИНСЬКОГО РАЙОНУ

Проголошення незалежності України й нова національна політика направлена на підтримку національних меншин ставить перед дослідниками завдання вивчення їх історії. Польська група на Житомирщині є одною з найбільших на Україні. Метою даної роботи є дослідження часу і причин появи польських поселень Володарсько-Волинського району, розвиток їх господарств. Володарсько-Волинський район займає центральну частину Житомирської області. Межує із Коростенським, Малинським, Червоноармійським, Радомишльським, Черняхівським і Смільчинським районами. На його території розташований і географічний центр області. Площа становить 869,88 кв. км (2,9% території області) [1].

Територія сучасного Володарсько-Волинського району в IX-XIII ст. знаходилася на межі Київщини і Волині, в сер.XIV ст. переходить під владу Литви, а після Люблінської унії належить до Речі Посполитої. Найдавніші поселення на досліджуваній території існували вже в епоху доби міді [2]. Масове заселення краю і виникнення нових поселень припадає на XVI століття, про що свідчать перші письмові згадки [3].

Після Люблінської унії на цих землях з'являються і осідають у великій кількості польські переселенці: магнати, шляхта, селяни. Це можна вважати першою великою колонізацією цього краю [4]. Ці простори приваблювали людей своїм багатством, були зручними для ведення господарства, розвитку різних ремесел.

Історія

Перші письмові згадки про села досліджуваної території належать до XVI ст. Це Рижани (1501), Олександропіль (Хорошки), нині районний центр Володарськ-Волинський (1545), Зубринка, Топорище (1545, 1625), Бобрик (1566), Кам'яний Брід [5].

В I пол. XVII ст. ці землі належать двом князівським родам – Острозьким і Пронським, а також кільком шляхетським магнатського рівня (володіння понад 500 димами) – Стрибалам, Олізарам, Немиричам [6].

З XVII ст. важливим центром краю стають Горошки [7].

Після 2 і 3 поділів Польщі Волинь переходить під владу Російської імперії. За участь у повстанні 1792-1794 рр. влада конфіскує у колишніх власників польських поміщиків маєтки і передає їх російським. Так північна і центральна частина району у XVIII ст. належала Житомирському гродському судді Дубравському Андрію Івановичу (Рудня Кропивенка, Ягоденка, Кропивня, Рудня Камінь, Рудня Закоморня, Рудня Гацковка, Горошки) і була конфіскована. З „Ревизских сказок” 1811 р. відомо, що вказані поселення перейшли у власність князю, кавалеру орденів, генералу М.Л. Кутузову [8].

Наприкінці XVIII ст. на поч. XIX ст. активно починає розвиватися промисловість. За статистичними даними 1815 р. в багатьох селах району існують заводи і фабрики (в основному рудні) по виробництву заліза (Рудня Шляхова, Рудня Кропивенка, Рудня Камінь, Рудня Ягоденка, Рудня Гацьківка, Старий Бобрик), а також винокурні (Буда Суховольська, Поліївська Гута, Хичів), смолярні (Рудня Шляхова) [9].

Згідно політики російської влади з початку XIX ст. край активно заселяється вихідцями з Польщі (це друга велика хвиля колонізації після 16 ст.). Про це свідчать царські укази від 12.04.1804 р. і 25.08.1817 р., які заохочували переселенців на землі Волинської губернії для сприяння поширенню в Росії землеробства і промисловості [10]. Із середини XIX ст. польські поміщики віддають перевагу німецьким і чеським колоністам, які з'являються тут у великій кількості [11]. Статистичні дані 20-х років називають села, де переважають німці-колоністи (Грушки, Федорівка, Мар'янівка, Вікторинка), або польсько-

німецькі поселення (Торчин, Шадур, Софіївка, Лезники). Більшість колоністів орендувала землю, користувалася нею на підставі чиншового права. Землю, як правило, вони одержували в незручних для ведення господарства місцях: заболочених, піщаних, лісових [12].

В кінці XIX – поч. XX ст. згідно економічної політики російської влади багато селянських господарств, в тому числі чиншовиків, збирають свої землі у “волоки”, утворюють хутори на купленій, або орендованій землі [13].

З утворенням Волинської губернії у 1796 р. територія сучасного Володарсько-Волинського району входила до складу Житомирського повіту [14]. Повіти поділялися на стани і волості. Частина досліджуваних сіл – Р. Гацковка, Р. Камінь, Р. Кропивенка належали до 1-го стану Горошківської волості, Р. Закоморня – до 1-го стану Ушомирської волості, Старий Бобрік, Копелянка, Коритище, Лезник, Хичів – до 1-го стану Фасовської волості [15].

В 1912 р. містечко Горошки змінило назву на Кутузове, а в 1921 р. – на Володарськ-Волинський. В 1920 р. замість 9 дореволюційних губерній в Україні було утворено 12, які склалися з 102 повітів. У 1923 р. УРСР було знову реорганізовано в нові одиниці округи – в кількості 53, а замість колишніх волостей організовано 706 районів. В 1925 р. введено 3-х ступеневий адміністративно-територіальний розподіл: 1) округа, 2) район, 3) сільрада. Володарсько-Волинський район входив до Волинської округи [16].

На червень 1926 р. у районі було 92 населених пункти, об'єднаних в 31 сільську раду, із загальною кількістю населення 48627 чол. (5 місце в окрузі з 13 районів) . Національний склад населення був неоднорідний: українців – 64,58%, німців – 17,8%, поляків – 11,06%. В районі існувало 6 національних сільрад – 4 німецькі, 2 – польські (Рудне-Гацьківська, Старо-Бобринецька). В складі українських сільрад було 11 населених пунктів, де переважало польське населення [17].

Відповідно національній політиці більшовиків 20-х років жителі польських поселень могли вільно сповідувати римо-католицьку віру, відвідувати польські школи, читати польські

газети.

Проте 30-і роки принесли польським поселенням, рівно як і українським, колективізацію, голод, репресії. Під час війни багато чоловіків-поляків призвано до лав Війська Польського і після війни залишилося у Польщі.

У 50-80-і роки польське населення району, не мало можливості розвивати свою культуру, мову в зв'язку з державною політикою асиміляції, і лише у 90-і роки з утворенням незалежної Української держави польська група починає відроджувати своє культурне, релігійне життя. Так в районі побудовані і діють костьоли в Новій Боровій, Володарсько-Волинському, Торчині, будується костюл в Іршанську. В районі створено 6 парафій. У Ворзелі працює духовна семінарія.

1. Голяченко О. С., Костиця М. Ю. Володарсько-Волинський район. – Житомир, 1995. – С. 6.
2. Костиця М. Ю., Кондратюк Р. Ю. В.-Волинський район крізь призму століть // Горошківщина крізь призму століть. Тези наукової краєзнавчої конференції. – В.-Волинський – Житомир, 1995. – С. 1.
3. Pisma A. Jablonowskiego, T. 4, Wołyń, Podole i Ruś Czerwona, Warszawa 1911, s.13.
4. Крип'якевич І. Історія України. – К., 1909. – С. 130.
5. Pisma A. Jablonowskiego, s.34.
6. Махорін Г. Л. Володарсько-Волинський район у 1-й пол. XVII ст. // Горошківщина крізь призму століть. – Житомир, 1995. – С. 9.
7. Голяченко О. С. Володарсько-Волинському району – 450 років // Горошківщина крізь призму століть. – Житомир, 1995. – С. 6.
8. ДАЖО України, ф.263, оп.1, спр.478, арк.37.
9. Там же, спр.316, арк.1.
10. Там же, ф.70, оп.1, спр. 4, арк.10.
11. Бовуа Д. Боротьба за землю // Україна – Польща наприкінці століття. – Львів, 1997. – С. 172.
12. ДАЖО України, ф.326, оп.1, спр.250, арк.15.

13. Там же, ф.69, оп.1 дод., спр.225, арк.3.
14. Обзор Волынской губернии за 1911 г. – Житомир, 1912. – С. 2.
15. Список населённых мест Волынской губернии, входящих в округ Житомирского окружного суда. – Житомир, 1892. – С. 5.
16. Постоев П. Волынская округа. – Житомир, 1926. – С. 13.
17. Мужановський Ф. Римокатолицизм у нашому районі. – Прапор. – 1998, 3 червня.

Старий Бобрик

Селище Старий Бобрик знаходиться на відстані 48 км. від Житомира, за 17 км від районного центру Володарськ-Волинський, на берегах річки Ірші*.

Першу письмову згадку про село знаходимо у відомого польського історика А. Яблоновського (1566) [1].

В XVI ст. ці землі належали Сапегам, пізніше Пронським, а з XVII ст. Немиричам [2]. Згадку про село знаходимо в метричних книгах Топорищенського костюлу про народження Казимира Шемітко зі Старого Бобрика в 1794 р. [3] Ще одну документальну згадку про село подає “Ревизская сказка” від 30.07.1795 р., за якою Старий Бобрик належить дідовому володінню Шоломіцького старости Андрія Юрійовича Комара. В ній 6 сімей осідлих середнього стану (Дворецьких, Желізко, Шемітко, Голені, Стефаневських, Сахарт), 12 чоловічої і 13 жіночої статі, основним заняттям яких була виплавка заліза. Всі – римо-католицького віросповідання [4].

Із записів наступних ревізій 1834 р. Старий Бобрик вказується як селище, що належить поміщику, колишньому предводителю дворянства Житомирського повіту і кавалеру Івану Андрійовичу Завіші. В селищі 9 дворів, 24 душі чоловічої і 20 жіночої статі, основним заняттям яких названо землеробство. З поіменного списку видно, що новоприбулі (Вах, Веселовські, Ренькас) теж польського походження, за виключенням сім’ї Івана Александровича [5].

---

* За припущеннями жителів назва села походить від назви звірів-бобрів, які у великій кількості тут водилися.

В 2-й пол. XIX ст. у селища неодноразово змінюються власники. В 40-х роках воно належало дочці Комара, графині Малаховській [6]. Після її смерті Старий Бобрик переходить у спадщину її дочкам Гортензії, Стефанії і Танді Людвіковим Малаховським [7]. У 70-х роках його купує поміщик Губов [8], а в 90-х роках придбав поміщик Пирогов [9]. З 90-х рр. село входить до Турчинецького маєтку і є власністю сина купця Миколи Яковича Муравйова [10].

Документальні матеріали вказують на те, що в 2-й пол. XIX ст. основним заняттям жителів було землеробство, але частина із них працювала на заводі по виготовленню заліза, а частина поєднувала те й інше. В 70-х рр. завод був відданий в оренду єврею Гітерману. Пізніше його сини Аврум і Гершко орендують ще й водяний млин [11].

Зі скарг чиншовиків, які подавалися в Житомирський повітовий по чиншовим справам відділ, можна встановити, що протягом XIX ст. село заселяється новими людьми, які орендують землю на умовах, як правило, усного договору і сплати чиншу, але переважно на незручних для ведення господарства землях [12].

Наприкінці XIX ст., особливо після указу від 9.06.1886 р., який визначав право орендарів, посилюється процес розшарування цієї групи [13]. Виділяється частина міцних господарів, які хочуть бути власниками землі. На поч. XX ст. викупили землю у Старому Бобрику колишні чиншовики, корінні жителі з XVIII ст. – Дворецькі, Желізко, Ренькаси, Рудницькі, Лісовські [14].

В кінці XIX ст. в селі проживало 224 чол [15]. За даними Географічного словника Королівства Польського в селищі був 51 дім і 316 жителів [16].

Події революції 1917 р. мало в чому змінили спокійний хід життя. Після постанови РНК УРСР від 29.08.1924 р. "Про виділення національних районів і сільрад" у Володарсько-Волинському районі було утворено 2 польські сільради – Старо-Бобринецьку і Гацьківсько-Рудненську [17]. За даними на 15.06.1926 р. в селі Старий Бобрик проживало 558 чол., переважна більшість яких були поляки [18].

Із встановленням Радянської влади в селі починає формуватися колгосп. Згідно з політикою, яку проводили більшовики в 20-х рр. в селищі виникає перше національне польське колективне господарство імені Домбаля у 1929 р., куди ввійшло 68 господарств, членами стало 119 осіб [19]. Найбільш сильні, економічно спроможні власники господарств відмовилися вступати до колгоспу, через що були репресовані. За свідченнями жительки Марії Степанівни Желізко, розкуркулили, тобто забрали майно, Регіни Михайлівни Желізко, її чоловіка Адама Івановича, а їх і 7 дітей вислали в Карелію. Пізніше колгосп змінив назву на “Більшовик”.

Важкими видались 1932-33 рр. В багатьох сім'ях були голодні смерті. Щоб врятуватися, їздили до Західної України найматися на роботу, торгували, обмінювали речі на їжу.

Ще складнішими виявилися 1936-37 рр. У 1937 р. 37 чол. було забрано вночі до Житомира і більш вони не повернулися. Це найбільш активні, свідомі, шановані люди у селі*.

У 1937 р. було закрито польську школу – семирічку, яку відвідували жителі навколишніх сіл, зруйновано каплицю.

Під час війни чоловіків було мобілізовано до лав Червоної Армії, більшість із яких потрапила до Війська Польського, сформованого на території СРСР. Серед них Казимир Станіславович Желізко, Анастасій Донатович Ваховський, Юзеф Броніславович Гвоздовський, Станіслав Зелінський. Останні залишилися на проживанні в Польщі. Багато сімей виїхало до Польщі після війни в 1945-1946 рр., скориставшись пропозиціями і умовами договору від 1.10.1944 р. про переселення українців, білорусів і литовців з Польщі в СРСР та поляків з України, Білорусії, Литви в Польщу [20].

В 50-80-х рр. згідно із загальними процесами, що відбувалися в країні зменшувалася кількість жителів села через неперспективність і відтік у міста. Зараз селище належить до Ягодинської сільради і в ньому проживає 437 чол. Основне

---

* Частина із тих, кого забрали у 1937 р., була розстріляна, про що відомо зі списку реабілітованих, надрукованому у 90-і роки.

Візітка із газети була показана жителькою села Желізко М. С.

заняття жителів – сільське господарство. Переважна більшість населення вважає себе поляками. З початку ХХ ст. в селі з'явилися змішані сім'ї, де один з подружжя був іншої національності. Але відсоток таких сімей малий і більшість перейняла римо-католицьке віросповідання. Старше покоління читає і розмовляє польською мовою, так як до війни відвідувало школу. В післявоєнний час аж до 90-х рр. частина жителів села їздила до костьолу в Житомир, більшість таємно запрошувала ксьондзів додому для хрещення та інших обрядів. Після 1991 р. з проголошенням незалежності України стало можливим відбувати служби у селищі, у приміщенні дитячого садка. З відкриттям у с. Нова Борова костьолу селище відноситься до його парафії.

1. Jablonowski, t.4, Wołyń, Podole i Ruś Czerwona, Warszawa 1911, s.13.
2. Махорін Г. Л. Володарсько-Волинський район у 1-й пол. ХІХ ст. – Житомир, 1995. – С. 9.
3. ДАЖО України, ф.178, оп.51, спр.130,арк.39.
4. Там же, ф.118, оп.14, спр.20, арк.27.
5. Там же, спр.40, арк.335.
6. Там же, спр.52, арк.431.
7. Там же, ф.115, оп.1, спр.4722, арк.4.
8. Там же, арк.5.
9. Там же, ф.115, оп.1, спр.5053, арк.35.
10. Там же, спр.4722, арк.5.
11. Там же, арк.45.
12. Там же, спр.5053, арк.33
13. Бовуа Д. Боротьба за землю // Україна-Польща напр. століття: незалежний культурологічний часопис. – Львів, 1997. – №10. – С. 171.
14. ДАЖО України, ф.115, оп.1, спр.5053, арк.127.
15. Список населенных мест Волынской губернии. – Житомир, 1887.
16. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t.15,cz.1, Warszawa 1900, s.172.
17. Стронський Г. Злет і падіння. – Тернопіль, 1992. – С. 12.

18. ДАЖО України, ф.326, оп.1, спр.250, арк.
19. Там же, спр.282, арк.15.
20. Національні процеси в Україні. – К., 1997. – Т.1. – С. 390.

Рудня Кропивенка

Селище Рудня Кропивенка знаходиться на відстані 50 км від обласного центру Житомир, за 15 км від районного центру Володарськ-Волинський, на берегах річки Ірші*.

За словами жительки села Анелі Галицької це дуже давнє поселення. За переказами її батька недалеко за річкою воювали шведи і за селом є старе кладовище. Відповідно можна припустити, що на початок XVIII ст. селище вже існувало.

Перша документальна згадка про село є в “Ревизских сказках” за 1795 р. Воно належало Житомирському гродському судді Андрію Івановичу Дубравському, але було конфісковано за його участь у польському повстанні 1792-1794 рр. В поселенні було 10 сімей: 22 чоловічої і 23 жіночої статі осіб польського походження, основним заняттям яких була робота на рудні з виплавки заліза [1].

За даними наступної ревізії 1811 р. селище належить Генералу від Інфантерії і різних орденів Кавалеру, князю Михайлу Ларіоновичу Голінщикову-Кутузову. 17 жителів чоловічої статі визначені як осідлі селяни [2]. Про наявність тут рудні по виробництву заліза відомо зі статистичних даних по Волинській губернії за 1815 р. [3]

Після смерті Кутузова його маєток було поділено між дочками – таємною радницею Параскою Михайлівною Толстою, генерал-майоршею Анною Михайлівною Хитровою і полковницею Катериною Михайлівною Сорочинською. Сорочинській і відійшло село Рудня Кропивенка із 17-ма ревізькими душами чоловічої статі [4].

Ревізія 1834 р. фіксує, що селище належить спадкоємцям

---

* Жителька села Анелія Галицька вважає, що село є давнім поселенням, так як за розповідями її батька недалеко за річкою воювали шведи, що можна віднести до XVIII ст.

Сорочинської і в ньому є 12 дворів, 31 особа чоловічої і 39 жіночої статі [5]. Ще одна “Ревизская сказка” за 1834 р. від 28.04 вказує на наявність у селищі фабрики-бальярки і називає 13 осіб, що знаходяться в бігах і 5 осіб вільних селян, що переселилися в с. Лісовщину до поміщика Схабицького [6].

В 1841 р. Катерина Михайлівна Сорочинська по спадку передала землю сину Степану Сорочинському – одну ділянку, а другу – його рідній сестрі княгині Настасії Ілінічній Ухтомській, уродженій Сорочинській. Ухтомська в 1846 р. продала свою ділянку брату Степану і утворився Рижанський маєток (с. Рижани, Буда Рижанська, Рудня Кропивенка і слобода Катеринівка), який у 1850 р. купила поміщиця, вдова, статська радниця Ангеліка Іванівна Сербинович [7]. Згідно постанови інвентарного комітету 20.02.1850 р. і повинності, яку всі робітники рудні відбували, їх було зачислено до городників з наданням польової землі – 7 десятин 640 саж. За надану селянам с. Кропивенки землю – садибну 33 дес. 1315 саж. і польову 109 дес. на основі 150, 151, 152, і 170 статей і згідно Указу 30.06.1863 р. було нараховано викупні платежі по 6 крб. 24 коп. з двору, всього 15 дворів – 93 крб. 60 коп. [8]

В 1862 р. в селищі нараховувалось 17 дворів [9]. Зі скарги селян Волинському губернатору стає відомим той факт, що поміщиця Сербинович переписує своїх селян в 1865 році із селянського в міщанський побут з метою позбавити їх інвентарного наділу землі. За ревізією 1866 р. в селищі 17 дворів городників, 25 ревізьких душ, які перейшли в міщани Ушомирського товариства [10].

В 1870 р. 17 господарів Р. Кропивенки звертаються у Відділ по селянських справах Волинської губернії у справі викупу земель. Справа розглядалася 2 роки і 17.03.1872 р. було визнано викупний акт правильним і дозволено селянам (25 душ) під викупну землю в кількості 129 дес. 160 саж. викупну позику 668 крб. строком з 1.09.1863 р. На погашення позики вносити в казну щорічно протягом 49 років 40 крб. 08 коп. [11]

Згадку про селище наприкінці XIX ст. знаходимо в Географічному словнику Королівства Польського в 1880 р.: ”R.Kropiwienska, wś. nad Irszą, pow. Zytomierskiego. Irsza tworzy tu staw i przybiera dwie strugi, jedną z prawej, drugą z lewej strony.

Grunta sklada gnies i labratoryt nad rzeka” [12]. В “Списке населенных мест Волынской губернии за 1887 г.” вказано, що в Рудні Кропивенці проживає 109 душ [13].

В 1888 р. поміщика Сербінович померла. Маєток спочатку переходить у власність Йосипа Мара, який продає його Павлу Олександровичу Тимофійовичу [14].

30.12.1899 р. на сільському сході с. Рудні Кропивенки було прийнято рішення про розподіл селянських і удільних земель на волоки [15]. 11 дворів володіли власною надільною землею у кількості 129 дес. 1800 с. і 21 дес. польової землі по домашньому договору з поміщиком П.О.Тимофійовичем, яку він погодився віддати за одержаний від товариства селян водяний млин з греблею і 6 сажнями землі у всі сторони від центру млина при збереженні права брати землю і камінь скільки треба. Сход вирішив залишити всі присадибні будівлі і город по 3 дес. землі. Всю решту землі поділити на 11 особистих ділянок [16].

5 домовласників утворили Рудне-Кропивенське товариство, викупивши у П.О. Тимофійовича землю у кількості 59 дес. 1820 с. по 205 крб. за десятину і по договору від 4.03.1903 р. здали її в оренду. Після цього покупці заторговану землю нарізали на хутори, звели там будівлі і стали користуватися, виплачуючи довіреним особам власника, спочатку Личковському, потім Рожнятовському, частинами домовлену продажну суму.

В 1905 р. по закладній Рижанський маєток в кількості 125 дес. 1930 с. переходить до Анни Дмитрівни Боренфус, причому по домашньому (так як Рожнятовський був поляк) договору від 2.08.1903 р. він знаходиться в оренді у В.О. Рожнятовського по 2.08.1915 р. з обов'язковим продовженням його на 12 років [17].

На 1908 р. 24 двори с. Р. Кропивенки, у власності яких було 46 дес. землі, придбані у землевласниці Боренфус за допомогою Селянського Банку, утворили хутори [18]. У 1909 р. в Рудню Кропивенку переселяються 2 селянина – Дмитрієвич К.Т. із Віленського хутора Радомисьького повіту і Ковальчук Г.А. із Студениці Левковської волості [19].

На 1911 р. 28 домовласників перейшли до відрубного

і хуторного господарства, маючи у своєму володінні 195 дес. землі [20].

Події революції і громадянської війни зупинили процес землевпорядкування. Натомість у 20-і роки відповідно нової економічної політики більшовиків відбувається колективізація земель. Зі слів жительки села Анелі Галицької у 30-роках було утворено колгосп ім. Дзержинського, який пізніше було переіменовано. Багатьох власників-одноосібників було розкуркулено і вислано, зокрема сім'ї Ординського Йосипа, Ясінського Карла.

Згідно з національною політикою більшовиків починають утворюватися національні сільради у місцях компактного проживання національних меншостей. За даними на 15.06.1926 р. в Р. Кропивенці проживало 349 чоловік, переважна більшість яких поляки [21]. 12.06.1926 р. на засіданні Волинської Окружної Адміністративно-Територіальної Комісії слухалося клопотання громадян с. Р. Кропивенської, Будоржанської сільради Володарського району про приєднання їх до Старо-Бобринської польської сільради. У справці вказано, що із 349 жителів села 216 (62%) поляки. В клопотанні було відмовлено через велику віддаленість від центру – 5 верств [22].

Із спогадів жительки А. Галицької більшість дітей відвідувала польську школу в Н.Боровій. Початкову освіту польською мовою давав вчитель села Баранівський у хаті розкуркуленого. Але в 1937 р. почалися репресії, вчителя забрали в Житомир, школу закрили, більшість почала ховати польські книжки.

Тяжкими були голодні роки 1932-1933, і особливо 1947 рік. Після війни деякі сім'ї виїжджають до Польщі. В 1948 р. виїхало 4 сім'ї.

У 70-роках село було відселено від річки, у зв'язку з утворенням водосховища. На місці колишнього рудняка організовано видобування титану. Проте виробництво в 90-і роки призупинено і село стало неперспективним. На 1994 р. в ньому проживало 157 чол., більшість з яких вважають себе поляками.

1. ДАЖО України, ф.118, оп.14, спр.17, арк.234.
2. Там же, спр.23, арк.683.
3. Там же, ф.263, оп.1, спр.316, арк.15.
4. Там же, ф.16, оп.2, спр.942, арк.1.
5. Там же, ф.118, оп.14, спр.41, арк.278.
6. Там же, ф.118, оп.14, спр.41, арк.286.
7. Там же, ф.115, оп.1, спр.2444. арк.28, 57.
8. Там же, ф.69, оп.1 дод., спр.225, арк.156.
9. Там же, арк.25.
10. Там же, ф.115, оп.1, спр.2440, арк.25.
11. Там же, ф.19, оп.2, спр.12, арк.1.
12. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t.9, Warszawa 1880, s.930.
13. Список населённых мест Волынской губернии. – Житомир, 1887. – С. 5.
14. ДАЖО України, ф.115, оп.1, спр.5734, арк.45.
15. Там же, спр.2444, арк.220.
16. Там же, ф.69, оп.1 дод., спр.225, арк.158.
17. Там же, ф.182, оп.1, спр.387, арк.3.
18. Там же, ф.69, оп.1, спр.387, арк.27.
19. Там же, ф.182, оп.1, спр.3802, арк.20.
20. Там же, ф.326, оп.1, спр.250, арк.170.
21. Там же, ф.69, оп.1. дод., спр.74, арк.15.
22. Там же, спр.254, арк.42.

Рудня Камінь

Село знаходиться на півночі Володарсько-Волинського району, на відстані 16 км від районного центру, за 52 км від Житомира.

Вперше документально село згадується в “Ревизских сказках” за 1795 р. З них відомо, що село Рудня Камінь належало судді Житомирському Андрію Івановичу Дубравському і було конфісковано. Проживали тут наймані люди, названі рудники, так як займалися виплавою заліза. Вказувалося, що осідлих сімей 11, з них 26 чоловічої і 31 жіночої статі [1].

За наступною ревізією 1811 р. в селі був 21 двір, і

належало воно князю М.Л. Кутузову [2]. Після його смерті власниками села стають його спадкоємці, діти дочки К.М. Сорочинської. Їм належали 26 душ чоловічої і жіночої статі [3].

В 1841 р. після розподілу маєтку між колишніми власниками Сорочинськими, село належить поміщикам Мечиславу Ігнат'євичу і Климентині Григорівні Бачковським, на що вказує “Ревизская сказка” від 10.10.1850 р. [4] Село також згадується в Географічному словнику Королівства Польського, як “wieś nad rz. Irsza, przy ujściu do niej od lewego brzegu Irszycy, tworzący tu rozległy staw” [5]. В 1887 р. в селі проживало 100 душ [6]. Основним заняттям жителів було землеробство і повинність на рудні. Руду добували і возили із села Рудні Гацьківки, а в Р. Камені переробляли.

Як і в інших сусідніх селах наприкінці ХІХ-на поч. ХХ ст. в Р. Камені більш міцні господарі викупувають землю і утворюють хутори. Одним з найперших був Галицький Франц, який у 1895 р., викупивши 12 дес. землі перейшов до хуторного господарства [7].

У 1908 р. землеміром Краком був складений подворний список домогосподарів с. Р.Камінь, які викупили землю [8]. І за даними Житомирської Комісії по Землевлаштуванню у 1908 р. 25 дворів володіли 172 дес. 2280 с. землі, розбивши її на відруби і хутори [9]. Протягом 1910-1911 рр. 5 домогосподарів звернулися в Житомирську повітову комісію із землевлаштування з ходатайством про видачу позики на розбудову хуторного господарства. З опису майна видно, що вони створили економічно сильні господарства, в яких були коні, воли, корови, техніка [10].

Із встановленням Радянської влади і поширенням колективізації землі більшість односельчан у 1932 р. утворила колгосп ім. Сталіна, який пізніше за свідченням жителя села Кароля Вікторовича Неборачка переіменовано в колгосп ім. Малінкова, потім Булганіна, і нарешті “Більшовик”. Жителька села Юлія Йосипівна Журавська згадує, що першим головою колгоспу був її батько Йосип Михайлович Журавський. В 1933 р. її діда і бабу Михайла Ігнатовича Журавських і Марію Ігнатівну було вислано в іншу частину України, а братів баби вислано в

Сибір. Власників млина Степана і Антоніну Гриценків за відмову іти в колгосп у 1932 р. вислали із села, а в їх хаті зробили контору.

Тяжкими були роки голоду 1932-1933, коли вимирали цілими сім'ями.

Найбільших репресій жителі зазнали в 1938 р. За свідченнями жителів села 5 січня 1938 р. було забрано 22 чоловіки, а 28 січня їх було розстріляно. Повернувся тільки Александрович.

Архівні матеріали вказують на те, що село є польським. Пізніше через шлюби з представниками інших національностей з'являються змішані сім'ї. В 1926 р. тут проживало 212 чол., переважна більшість яких була поляками [11]. Діти ходили до польської початкової школи у с. Валки, або до 7-річної – у с. Старий Бобрик.

Під час війни в Радянську Армію було мобілізовано 24 чоловіки. Житель села Кароль Вікторович Неборачко згадує, що він потрапив спочатку в Казань. Потім 600 чол. з Житомирської області було переведено до Війська Польського в Суми. Там сформувалася 4 дивізія, яка попрямувала до Польщі. У 1944 р. воїни прийняли присягу в Любліні. Далі 4 дивізія звільняла передмістя Варшави, і пішла на Берлін. Згодом відбулася дружня зустріч з американцями на Ельбі і знову Варшава. Після війни 4 дивізію було перетворено в 1 мотополк. Кароль Вікторович до вересня 1946 р. служив у Варшаві, потім демобілізувався. Багато його односельчан залишилося у Польщі (полковник Алозь Клюско, Іван Зелізко і ін).

Зараз село злилося з с. Ягодинкою. Нині в ньому 119 господарств, 315 жителів, переважна більшість яких вважає себе поляками, і відвідують костьол в Новій Борувій.

1. ДАЖО України, ф.118, оп.14, спр.17, арк.205.
2. Там же, спр.23, арк.688.
3. Там же, спр.41, арк.272.
4. Там же, спр.52, арк.183.
5. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. – W., 1880. – Т.9. – С. 930.

6. Список населённых мест Волынской губернии. – Житомир, 1887. – С. 5.
7. ДАЖО України, ф.69, оп.1 дод., спр.225, арк.21.
8. Там же, спр.187, арк.11.
9. ДАЖО України, ф.69, оп.1, спр.387, арк.27.
10. Там же, спр.435, арк.30-31.
11. Там же, ф.326, оп.1, спр.250., арк.170.

Лезники

Селище Лезники знаходиться на відстані 41 км на північний захід від Житомира, за 10 км від районного центру Володарськ-Волинський на берегах р. Тростяниці*.

Перша письмова згадка про село є в метричних книгах Топорищенського костюлу за 1796 рік [1]. Виходячи з ревізьких записів 1834 року, в селищі Буда Лезники проживало 13 сімей (40 чоловічої і 36 жіночої статі) римо-католицького віросповідання, які належали поміщику, колишньому Житомирському повітовому предводителю дворянства і Кавалеру Івану Андрійовичу Завіші [2]. В цьому ж селі проживали ще 2 сім'ї вільнопроживаючих (за указом Волинської Громадської Палати від 31.03.1837р.) Шатила і Куликовських польського походження [3]. Основне заняття жителів – сільське господарство.

У 1840 р. село належить графині Л.А. Малаховській. У 70-х роках селище стало власністю поміщика Станіслава Глембійського, потім його сина Осипа. В селищі проживали на оброчному становищі землероби із різних станів: дворяни, міщани, однодворці, які по усному договору платили чинш [4]. Село згадується і в Географічному словнику Королівства Польського, як “wieś i kolonia pow. Zytomierskiego, gmina Chwasowa, par. praw. Toporyszcze-3w. Wieś ma 43 dm., 284 mk., kol.-6 dm., 48 mk” [5].

Аналізуючи ці дані можна зробити висновок, що в 40-х

---

* За переказами жителі села виводять його назву від лози якої було багато понад берегами річки в час заснування.

роках ХІХ ст. біля селища заснована німецька колонія, яка надалі влилася в поселення під тією ж самою назвою.

В 1887 р. селище Лезник належить до Фасовської волості і в ньому проживає 175 чоловік [6].

Основне заняття населення сільське господарство. Назва Буда вказує на місце заснування. Географічний словник Королівства Польського подає розуміння цього типу поселень як „nazwy ogólnu geo-topograficznu osad lesnych .Pierwotnie oznaczala ona samo mieszkание osadnika lesnego. Coly z osad, któрых mieszkańcy trudniki sie lowiectwием, pszczolnictwем, wytapianiem rolnicze, zatrzymaly one swe pierwotne nazwisko” [7].

Цей край також багатий на граніт. Наявність покладів гарного червоного Лезниківського граніту №71 на поч. 20 ст. описав геолог Бельський С.В. [8] Тоді ж починається розробка кар'єру по видобуванню граніту.

Після революції 1917 р. із встановленням Радянської влади і початком колективізації в селі було засновано колгосп “Нове життя” у 1930 р.

Житель села Антон Матвійович Рогальський пригадує, що Степан Вишнівський не прийняв нової влади і не вступив до колгоспу, а в 1935 р. був репресований. Були розкуркулені і вислані також родини М'яновських, Корицьких, Барановських (Барановські перейшли в православ'я, щоб купити землю, але продовжували дотримуватися католицьких традицій). Голову колгоспу Антона Захарчука для організації господарства було прислано з іншого району. Для колгоспників у 1932-1933 рр. видавали зерно. Голодних смертей у ці роки не було. До 1953 р. колгосп носив назву ім. І. Франка. Потім с. Лезники об'єднали з Краснорічкою і Красногіркою в один колгосп під назвою „Паризька Комуна”. У 1953 р. ці села приєдналися до с. Топорище в колгосп “Шлях Леніна”, який пізніше перейменували в ім. Дзержинського. Під такою назвою колгосп проіснував до поч. 90-х років. Зараз це агрофірма “Топорище”.

З утворенням у 20-х роках національних сільрад селище Лезники належало до Красноріченської сільради [9]. В селищі було 59 дворів і 403 жителі. Переважаючою була польська національність [10]. Проживали також німці, українці, і 2 сім'ї

євреїв. Жителі до війни відвідували середню польську школу в Коритищах.

В роки війни під час першого набору було мобілізовано 22 чоловіки, які потрапили до Війська Польського. Частина із них залишилася в Польщі. Це А. П. Медведський, М. Розбицький, Б.Н. Барицький.

Все німецьке населення селища під час війни було виселене німцями. Частина його перехопила радянська влада і відправила в Казахстан. Ніхто із них не повернувся в село.

В 1994 р. в селі проживало 133 чоловіки. Назва села трохи змінена і звучить як Лизник, хоч жителі продовжують вживати стару назву. Зараз в селі всього 80 чоловік. Більшість – 11 сімей – вважають себе поляками. З лютого 2000 р. в хаті обладнано місце для богослужінь, на яке щонеділі приїздить ксьондз із Володарська-Волинського і приходять люди із сусідніх сіл – Копелянка, Червоногранітне, Червоносілка. З припиненням діяльності кар'єру по видобутку граніту селище перестало бути перспективним і кількість мешканців зменшується.

1. ДАЖО України, ф.178, оп.51, спр.130, арк.135.
2. ДАЖО України, ф.118, оп.14, спр.43, арк.215.
3. Там же, арк.222.
4. Там же, ф.115, оп.1, спр.4216, арк.6.
5. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, W. 1880, t.2, s.225.
6. Список населенных мест Волынской губернии.-Ж., 1887.-С.
7. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, W. 1880, t.2.637.
8. Бельский С.В. К геологии Житомирского уезда Волынской губернии. – Житомир, 1910. – Т.2. – С. 7.
9. ДАЖО України, ф.326, оп.1 спр.254, арк.41.
10. Там же, арк. 56.

Хичів

Село розташовано на відстані 48 км від Житомира, в центрі Володарсько-Волинського району, за 12 км від Володарська-Волинського.

7 сімей римо-католицького обряду, з яких 22 чоловічої і 15 жіночої статі заснували поселення, назване “будою Хичів”, так як основним заняттям було виробництво поташу для скляного заводу. І, як відомо з “Ревизских сказок” 1795 р., належало воно ділчичному володінню Шоломіцького старости Андрія Юрійовича Комарова [1].

На початку ХІХ ст. село продовжує заселятися робітними людьми, що мали повинність на скляному заводі. Проте з середини століття жителі села на основі усних договорів з поміщиком вступають у користування землею, за що сплачують чинш. Як правило, плата за землю вираховувалась із заробітку на скляному заводі, з кожного карбованця платні – 3 коп. за землю [2]. В 1891 р. завод припинив свою роботу [3].

Село Хичів входило до Турчинецького маєтку і в 60-х рр. ХІХ ст. належало поміщику Ігнатію Цихотському [4]. У 80-х рр. Турчинецький маєток переходить у володіння Надвірного Радника Володимира Миколайовича Пирогова, колишнього доцента Новоросійського університету, що проживав в місті Житомирі по вулиці Київській в будинку Мінеля. Маєтком управляв Титулярний радник Михайло Михайлович Михайлов [5]. З кінця 19 ст. село стає власністю купця 2 гільдії Муравйова Миколи Яковича [6].

За статистичними даними 1887 р. село належало до Фасівської волості і в ньому проживало 115 мешканців [7].

Наприкінці ХІХ ст. збільшується притік населення. І за даними Географічного словника Королівства Польського на початку ХХ ст. Хичів згадується, як урочище, в якому було 42 двори і 316 мешканців [8].

В перші десятиліття ХХ ст. міцні господарі викупувають землю і переселяються на хутори. Зокрема це міщани Анзель Рудницький, Станіслав Осипович.

За переписом 1926 р. Хичів – це колонія, в якій проживає 382 чол. переважно польської національності [9].

За свідченнями жителями села Ренькас Адоліни колгосп був утворений в 1930 р. До 1937 р. діти відвідували польську початкову школу в с. Валки і середню у Старому Бобрику. До війни село входило до Старо-Бобринецької польської сільради, а

після війни і до сьогоднішнього дня належить до Небізької с/р і в ньому проживає біля 100 чол. За свідченнями жителів більшість із них сповідує християнську віру римо-католицького обряду і відвідує костюл у Новій Боровій.

1. ДАЖО України, ф.118, оп.14, спр.20, арк.613.
2. Там же, ф.115, оп.1, спр.5576, арк.1.
3. Там же, спр.5613, арк.4.
4. Там же, спр.5576, арк.41.
5. Там же, спр.4603, арк.29.
6. Там же, спр.5613, арк.3.
7. Список населенных мест Волынской губернии. – Житомир, 1887.
8. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, W. 1900, t.15, cz.1, s.335.
9. ДАЖО України, ф.326, оп.1, спр.250, арк.15.

Копелянка

Село знаходиться на сході Володарсько-Волинського району на відстані 13 км від районного центру і за 32 км від Житомира.

За свідченнями жителів село виникло у 2-й пол. 19 ст. Коли більш сильні і багаті господарі почали викупувати землю, то частина людей відселилася із с. Коритищ в ліси, в незручні для ведення господарства землі і там заснували поселення, назване Копельнею.

Дослідження села ускладнюється тим, що в різних документах вказується назва села, як Копелянка, так і Копельня. В “Списке населённых мест Волынской губернии за 1887 г.” є назва двох сіл [1]. Орієнтиром до означення Копелянки була близькість до с. Коритищ.

Із архівних матеріалів відомо, що в 70-х рр. село належало поміщику, колишньому доценту Новоросійського університету Надвірному Раднику Володимирі Михайловичу Пирогову. Село входило до Турчинецького маєтку. Пізніше воно перейшло у власність поміщиків Глембiцьких, які в 1879 р.

продали села Коритище і Копелянку міщанам села Коритища І. Бігоцькому і С. Мостовичу [2].

За даними 1887 р. в селі Копелянка проживали 141 чол [3]. Село згадується в Географічному словнику Королівства Польського: "Wieś, gm. Chwasowa, ma 9 dm., 86 mk" [4].

Основним заняттям населення було сільське господарство. Наприкінці XIX – поч. XX ст. частина багатших селян починають викуповувати свої землі, утворюючи товариства домогосподарів. Так у 1908 р. утворюється 1-е Копелянське товариство 4-х домогосподарів для купівлі при допомозі Селянського Поземельного Банку землі від землевласника Турчанського маєтку Миколи Яковича Мурайова в кількості 20 дес. землі [5]. Всі члени товариства римокатолицького віросповідання. До придбання землі Йосип, Франц, Антон і Володимир Вислоцькі володіли землею по чиншовому праву [6].

В 1909 р. утворилося ще одне товариство 2-х домогосподарів, які придбали 9,5 дес. землі, взявши в Селянському Поземельному Банку 500 крб. [7]

Село з моменту заснування було польським поселенням. Дані 20-х років XX ст. вказують, що в селі проживало 153 чол., переважна більшість з яких поляки [8].

В 1926 р. Волинська Округна Адміністративно-Територіальна Комісія розглядала прохання жителів сіл Коритище і Копелянка про виділення їх в окрему національну польську сільраду. У справці вказувалося, що в селищі Копелянка проживає 149 душ, з них поляків 143 (96%) [9]. Це питання було вирішено позитивно в червні 1930 р. [10]

За спогадами жительки села Свободи Юлії Бернардівни в с.Копелянка був утворений колгосп ім."15-річчя Жовтня". Частину сімей, що не вступила до колгоспу, було розкуркулено і вислано, зокрема сім'ю Лісицьких. У 1938 р. колгосп був приєднаний до села Калинівка (колишній Млинок). У 1941 р. село перебувало під окупацією, німці роз'єднали колгоспи, а в 1942 р. він був приєднаний до села Коритищ. Після війни багато сімей виїхало до Польщі.

Зараз село Копелянка є найменшим у районі. В ньому

проживає 14 чол., переважно похилого віку, римо-католицького віросповідання, які відвідують щонеділі службу в с. Лезник.

1. ДАЖО України, ф.115, оп.1, спр.4660, арк.3.
2. Там же, ф.19, оп.4, спр.1628, арк.5.
3. Список населенных мест Вольнской губернии. – Житомир, 1887.
4. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, W. 1902, t.2, dop., s.119.
5. ДАЖО України, ф.182, оп.1, спр.1191, арк.5.
6. Там же, спр.2701, арк.13.
7. Там же, спр.5268, арк.41.
8. Там же, ф.326, оп.1, спр.250, арк.5.
9. Там же, спр.254, арк.41.
10. Там же, спр.282, арк.27.

Коритище

Село Коритище знаходиться на 32 км. від Житомира на північний захід, за 15 км. від районного центру Володарськ-Волинський.

Село вперше згадується в Метричних книгах Топорищеського костюлу за 1793 рік [1]. Наступний відомий документ вказує, що у 1834 р. село належало поміщику Івану Андрійовичу Завіші [2].

Про існування села у XVIII ст. розповідають скарги чиншовиків, які подавалися у Житомирський повітовий по чиншовим справам відділ. Їх предки поселилися раніше 1800 р. і володіли садибною і польовою землею до 40 дес. і сервітутами. Місцевість була болотиста і в непрохідних лісах. За володіння землею сплачувався чинш, який збільшувався з роками і відбувалися повинності 18 днів на рік. У 1840 р. село належить графині Л.А. Малаховській, потім поміщику Станіславу Глембійському, пізніше його сину Осипу. В слободі Коритище проживали різних станів 50 чоловік. 7.01.1872 р. частина жителів згодилася на купівлю земель, які вони займали у поміщиків [3]. А два чиншовика – І.О. Бігоцький і С.І. Мостович

здійснили з поміщиком Глембїцьким запродажну на купівлю селищ Коритище і Лезники [4].

В результаті 30 чиншовикам, із яких 19 дворян, 11 міщан за рішенням Правлячого Сенату було відмовлено в наданні вічочиншових прав і зобов'язано їх виселитися із селища [5]. Здійснивши купівлю сіл Коритищ і Копельні у поміщиків Аделії Вікентіївни, Юліана Осиповича і Генріха Станіславовича Глембїцьких по купчій від 12.10.1879 р. в кількості 1256 дес. 312 с. землі, міщани І. Бігоцький та С. Мостович по частинам продавали її пруським підданам [6]. Наприкінці ХІХ ст. селище згадується в Географічному словнику Королівства Польського, як “wieś pow. Zytomierskiego, nad r. Trostianica, o 10 km. od mka Czerniachowa” [7]. А за даними 1887 р. в селі проживало 443 чол. [8]

В 20-х роках ХХ ст. Коритище – велике село, в якому проживало 656 чол. [9] Переважаючим було польське населення. З утворенням національних сільрад жителі села звертаються у 1926 р. до Волинської Округової Адміністративно-Територіальної Комісії з проханням переіменувати сільраду в національну польську, так як із 605 жителів – 461 поляк (76,2%) [10]. Їх прохання було виконано і в 1930 р. рішенням Округового Бюро Нацменшин при Волинському Округовому Бюро села Коритища і Копелянка з загальною кількістю 823 чол., з них поляків 614 (73,2%) виділено із Катеринівської сільради в окрему національну польську сільраду [11].

За свідченням жителя Сорочинського Тадеуша Броніславовича до 1937 р. в селі була середня польська школа. До війни село мало трагічну, подібну до сотень інших сіл долю з розкуркуленням найбільш міцних господарів (Сорочинських, Жидецьких), голодомором 1932-1933 років, репресіями найбільш свідомих, освічених, активних людей.

Із розібраного в Топорищах костюлу в Коритищах після війни побудовано клуб.

Нині с. Коритище входить до Топорищенської сільради і в ньому проживає біля 100 чоловік переважно похилого віку, більшість польського походження. На початку 90-х років жителі села почали вільно відбувати служби римо-католицького обряду.

Щонеділі село відвідує ксьондз.

1. ДАЖО України, ф.178, оп.51, спр.130, арк.
2. Там же, ф.118, оп.14, спр.41, арк.591.
3. Там же, ф.115, оп.1, спр.4216, арк.8.
4. Там же, ф.19, оп.4, спр. 1619, арк.16.
5. Там же, ф.115, оп.1, спр.4216, арк.227.
6. Там же, ф.19, оп.4, спр.1628, арк.5.
7. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, W. 1880, t.1, s.520.
8. Список населенных мест Волынской губернии. – Житомир, 1887.
9. ДАЖО України, ф.326, оп.1, спр.250, арк.5.
10. Там же, спр.254, арк.7.
11. Там же, спр.282, арк.15.

Рудня Закоморня

Село Рудня Закоморня знаходиться на північний захід від Житомира на відстані 54 км і 16 км. на північ від районного центру Володарськ-Волинський.

В кінці XVIII ст. село належало судді Житомирського гродського суду Дубравському Андрію Івановичу, і було конфіскованим за його участь у польському повстанні 1792-1794 рр. В 1795 р. в селі проживало 5 сімей – 9 чоловіків і 14 жінок, основним заняттям яких була робота на рудні, по виробництву заліза [1].

За ревізією 1811 р. Рудня Закоморня належить до володінь князя М.Л.Кутузова. Записано 10 чоловік осілих селян, частина яких була дворовими [2]. По статистичним даним 1815 р. в поселенні знаходилась рудня [3].

Після смерті Кутузова при розгляді справи про перенесення боргу померлого на його дочок в 1816 р. с.Рудня Закоморня з 11 душами стало належати К.М. Сорочинській [4].

В 1834 р. село належить спадкоємцям К.М.Сорочинської, які в 1841 р. розділили батьківський маєток [5]. Записи “Ревизских сказок” 1850 р. називають власником Рудні

Закоморні поміщика Івана Владиславовича Стебницького. В селі проживало осілих селян 77 душ чоловічої і 75 жіночої статі [6]. Село згадується в Географічному словнику Королівства Польського, як “wies nad bezim. ruczajem, pow. Zytomierskiego, o 18 w. od m. Horoszek odlega” [7]. За даними 1887 р. в селі проживало 255 душ і належало воно до Ушомирської волості [8].

Основним заняттям населення було землеробство. Спочатку як повинність, а потім як додаткову роботу люди мали на рудні-заводі, де залізо добувалося примітивним способом. Переважаючим у селі було польське населення. За даними 1925 р. у селі налічувалось 363 душі [9].

Життя в селі на поч. ХХ ст. відбивало всі процеси, які відбувалися в державі. За спогадами жительки села Адоліни Галицької колгосп був утворений після голодних років – у 1933 році. Частина багатих селян увійшла в колгосп, частину розкуркулили і вивезли (сім'ю Мазурів). Найбільших репресій жителі зазнали у 1937 р. Вночі забрали Олександра Синяка, Романа Галицького, Адоля Шатила, які більше не повернулися.

Багато чоловіків під час війни служили в Польській армії (Адам Галицький), частина з них залишилася в Польщі, а частина жителів виїжджала до Польщі після війни.

На сьогоднішній день село належить до Радицької с/р і в ньому проживає біля 50 чоловік, більшість із них поляки, які вільно сповідають християнство римо-католицького обряду.

1. ДАЖО України, ф.118, оп.14, спр.17, арк.174.
2. Там же, спр.23, арк.456.
3. Там же, ф.263, оп.1, спр.316, арк.28.
4. Там же, ф.16, оп.2, спр.942, арк.1.
5. Там же, оп.14, спр.39, арк.353.
6. Там же, спр.51, арк.524.
7. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, W. 1880, t.9, s.930.
8. Список населённых мест Волынской губернии. – Житомир,

1887.

9. ДАЖО України, ф.326, оп.1, спр.250, С.15.

Поліївська Гута

Село знаходиться на південному сході Володарсько-Волинського району, за 4 км від районного центру.

“Ревизская сказка” за 1834 р. – перший відомий документ, який називає власником села поміщика Волинських Дворянських Депутатських Зборів Василя Петровича Троцького. В селі було 8 дворів [1].

Із скарг чиншовиків села виявляється, що у 20-х роках ХІХ ст. було збудовано скляний завод на пустому місці. В той же час для роботи на ньому оселяються тут прийшли люди. Із поіменного списку зрозуміло, що більшість польського походження. В 1864 р. власник дозволив робітникам користуватися польовою землею і вони сплачували чинш з 1874 по 1891 р. Сервітутними правами не користувалися [2].

В 1894 р. опікуном над маєтком померлого дворянина Миколи Троцького став Бальгазан Шимонович Омецинський, який проживав у Житомирі. 13.09.1897 р. з публічних торгів нерухомості міщанами Антоном і Семеном Григоровичами, Забродськими, Петром Чайковським, Федором і Петром Тишковичами було придбано маєток, що належав відставному капітану М.В.Троцькому при слободі Паліївській Гуті мірою 289 дес., в т.ч. присадибної – 23 дес., польової – 239, під сінокіс – 15 дес., а решта – незручна під болотами і чагарниками в межах з землями м. Горшки, с. Березівки, Давидівки, Дворищ. На присадибній землі було 22 хати з прибудовами, які займали 19 чиншовиків і 3 вільних людей. Вся земля – садибна, польова і незручна знаходилася в їх користуванні, за виключенням 12 дес., які були в 30-річному орендному користуванні купця Берка Вексмана з 1. 07. 1875 р. по 1.07.1905 р. З правом облаштування скляного заводу з усіма необхідними прибудовами і з наданням права будувати житло для робітників і службовців на заводі. З тим, що після закінчення орендного терміну завод і всі будови

залишаються власнику маєтку, який зобов'язаний заплатити арендатору Вексману їх вартість. Але незабаром скляний завод згорів, залишилося 13 хат для робітників, дерев'яний будинок і 4 сараї. В 1889 р. Київський Промисловий банк призначив маєток на продаж, який і був придбаний міщанами А. С. Григоровичем, Забродськими, П. Чайковським і П. Тишкевичем [3]. Протягом 1893-1896 рр. 17 чиншовиків викупили свої ділянки [4].

В статистичних матеріалах за 1887 р. вказується, що в с. Поліївська Гута проживає 140 душ [5]. Згадується село і в Географічному словнику Королівства Польського: "wieś pow. Żytomierskiego, 28 dm. 258 mk." [6]

У відомостях про хутори Горошківської волості поч. ХХ ст. Поліївська Гута названа як село, в якому переважаюча національність домогосподарів – поляки (2 2\3) [7].

Протягом 1909-1914 рр. 15 чиншовиків на основі викуплених ділянок утворили свої хуторні і відрубні господарства [8].

Великі зміни сталися з приходом нової влади, встановленої більшовиками після революції і громадянської війни 20-х років. Не обминули села колективізація, голодомор, репресії 30-х років. За переписом 1926 р. в селі проживало 183 душі переважно польської національності [9].

1. ДАЖО України, ф.118, оп.14, спр.42, арк.255.
2. Там же, ф.115, оп.1, спр.4669, арк.8.
3. Там же, арк.70.
4. Там же, арк.108-278.
5. Список населенных мест Волынской губернии. – Житомир, 1887.
6. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, W.1900, t.15, cz.1, s.609.
7. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, W.1900, t.15, cz.1, s.609.
8. ДАЖО України, ф.69, оп.1 дод.спр.225, арк.3.
9. Там же, ф.326, оп.1, спр.250, арк.

Рудня Гацьківка

Село знаходиться на півночі Володарсько-Волинського району, за 16 км від районного центру, на відстані 52 км від Житомира.

Вперше село згадується в “Ревизских сказках“ за 1795 р. Воно належало Житомирському гродському судді Андрію Івановичу Дубравському і було конфіскованим. Люди проживали тут з давніх часів на діничній землі. Це були наймані робітники, які займалися виробництвом заліза. Таких сімей налічувалось 6 [1]. Про наявність тут рудні по виробництву заліза відомо із статистичних даних за 1815 р. [2]

Наступна ревізія власником села називає князя М.Л. Кутузова [3]. Після його смерті село, як спадщина належить його дочці Катерині Михайлівні Сорочинській [4]. Після продажу маєтку село стає власністю поміщиків Мечислава Ігнатійовича і Кліментини Григорівни Бачковських. Із подворного списку ревізії 1850 р. зрозуміло, що всі 10 дворів, 43 душі чоловічої і 33 жіночої статі є польського походження, римо-католицького віросповідання [5]. Це робітні люди, основне заняття яких виробництво заліза.

Проте в 2-й пол. XIX ст. більшість робітників беруть в користування землю, виплачуючи за неї чинш. У 80-90-х роках 19 ст. в Житомирському повітовому відділі по чиншовим справам розглядаються справи жителів села по визнанню за ними чиншових прав, зокрема Журавських, які добилися позитивного результату.

Село згадується в Географічному словнику Королівства Польського, як „wieś pow. Żytomierskiego” [6]. А за даними 1887 р. в Рудні Гацьківці проживало 115 чол. [7]

На початку XX ст., скориставшись новою економічною політикою уряду селяни починають викупувати землю і поселятися на хуторах. 12.06.1907 р. селяни власники с. Рудні Гацьківки Горошківської волості зібралися сходом в кількості 24 чол. Так як існуюча нарізка землі не була вигідна, не давала можливості вести багатопільну систему обробітку землі, схід визнав за необхідне надати кожному домогосподарю земельний наділ в одному місці. В користуванні товариства знаходилося

надільної власної землі разом із садибами 215 дес. 944 с. і 13 дворів [8]. Виходячи із подворного списку, можна сказати, що основним заняттям жителів стає землеробство. Скористалась можливістю відселитися 1/3 частина жителів села [9].

Цей процес був призупинений новою Радянською владою. В 20-х роках згідно з національною політикою більшовиків починають утворюватися національні сільради. За переписом 1926 р. в Гацьківській Рудні проживало 297 душ [10], переважно польської національності. Тому рішенням Волинської Адміністративно-Територіальної Комісії Рудне-Гацьківську с/р переіменовано в національну польську сільраду [11]. В зв'язку з цим було обрано нового голову сільради Степана Шулятицького, замість Чаплинського, який погано володів польською мовою [12]. Історія села вимагає проведення подальших досліджень.

1. ДАЖО України, ф.118, оп.14, спр.20, арк.105.
2. Там же, ф.263, оп.1, спр.316, арк.19.
3. Там же, ф.118, оп.14, спр.23, арк.218.
4. Там же, ф.16, оп.2, спр.942, арк.1.
5. Там же, ф.118, оп.14, спр.52, арк.2880.
6. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, W. 1880, t.9, s.930.
7. Список населенных мест Вольнской губернии. – Житомир, 1887.
8. ДАЖО України, ф.69, оп.1, спр.159, арк.2.
9. Там же, спр.387, арк.12.
10. Там же, ф.326, оп.1, спр.250, арк.15
11. Там же, спр.254, арк.4.
12. Там же, арк.48.

Висновки

В даній роботі описано 10 сіл з переважаючим польським населенням, на що вказують архівні матеріали і опитування жителів сіл. Найдавнішими поселеннями є Старий Бобрик – XVI ст. і Рудня Кропивенка – XVIII ст. Швидше всього вони виникли після Люблінської унії, зважаючи на багатство краю,

пільги і більш вільні умови господарювання. Решта були засновані напр. XVIII – поч. XIX ст. Переселенці із Польського Королівства запрошувалися поміщиками для роботи на руднях, будах. Цьому сприяла і політика російського уряду, на що вказують згадувані укази 1804 і 1817 років. Так утворилися Рудня Камінь, Рудня Закоморня, Рудня Гацьківка, Хичів, Поліївська Гута.

Спочатку основним заняттям населення в даних селах було виробництво заліза із руди. Поряд із цим переселенці орендують землю, сплачуючи за неї чинш, який вираховується із їхньої заробітної плати. Вже із середини XIX ст. заняття землеробством починає переважати. Незважаючи на те, що земля надавалась, як правило, в незручних для ведення господарства місцях – болотистих, лісових, піщаних, господарство ведеться успішно.

Після реформ 60-х років більшість переселенців починає боротьбу із власниками земель за кращі умови оренди, або викуп землі у власність. На це вказують численні справи чиншовиків.

Більшість жителів вказаних сіл були міцними господарями, а тому напр. XIX – поч. XX ст. утворюють хуторні господарства (Ст. Бобрик, Р. Кропивенка, Р. Камінь, Коритище, Хичів, Р. Гацьківка, Поліївська Гута)

Після встановлення Радянської влади польські села проходять подібні трагічні періоди свого розвитку: колективізацію 20-х років, репресії 30-х, лихоліття 2-ї світової війни, асиміляцію у вигляді формування “радянського народу“. І тільки на поч. 90-х років з проголошенням незалежності України починається відродження національної самосвідомості поляків, яке проявляється у вільному римо-католицькому віросповіданні і відвідуванні костьолів, прагненні молоді до вивчення польської мови, залучення до польської культури.